

Станислав Н. Станилов
Държавен архив - Хасково

КОСТАДИН ГУНЧЕВ – ФОТОДОКУМЕНТАЛИСТЪТ НА ЗАПАДНА ТРАКИЯ

**Костадин Георгиев Гунчев,
1910 г.**

За Костадин Гунчев през годините има писано неколккратно по вестници, списания и книги, но по-важното е, че споменът за него е останал жив в поколенията българи, в чиито домове все още се намира по някоя от старите, но красиви снимки, маркирани със скромното мастилено печатче „*Фото К. Гунчевъ - Гюмюрджина*“, „*Фото Тракия – Гунчев*“ или „*Фото К. Гунчевъ & Радичевъ, Кърджали*“. Редица снимки на този родопчанин, прегърнал в началото на ХХ век екзотичното тогава „фотографчийство“ за свое жизнено поприще и в по-

следствие „кадрасал“ стотици образи „на вечен спомен“, има съхранени в звената на ДА „Архиви“ - отделите „Държавен архив“ в Кърджали, Хасково, Смолян, Регионален исторически музей - Кърджали, а вероятно и в други културни и обществени институции.

Неустановена е все още точната година на раждането

на Костадин, вторият син в семейството на Георги Гунчев от село Горно Дере кьой, Ахъ-челебийска каза в тогавашната Османска империя - сега село Момчиловци, Смолянско.

Първият изследовател на Костадин Гунчев, дългогодишният свещеник в храма на Момчиловци, отец Константин Канев, в публикациите си през 1971 година (приживе на стария фотограф) отбелязва годината 1885, като година на раждането на прославения селото си с фотографския занаят Диньо Кадраджията. Тази година е приета и от Младен Сираков в негова публикация от 2000 година.

Отец Камен Гарена през 2004 година публикува една саморъчно писана през 1970 година автобиография от Костадин Гунчев, в която той обявява 20 май 1881 година за своя рождена дата. На същата автобиография се опира и Вълчо Златилов в публикациите си през 2012 година, като приема 1881 г. за достоверна.

Вероятно истинската година на раждането му е след 1885, в рамките на 1890-1891 години. Не е нещо необичайно възрастни хора, особено от средите на тракийските и македонски българи-бежанци, да са завишавали с по няколко отгоре годините си – едно заради скромните пенсии, които са получавали за старост, друго за по-голяма тежест в обществото. Изводите за тези по-късни години 1890-1891 правя на база текста на споменатата автобиография, тази, в която е обявил 20 май 1881 година за свой рожден ден. Там, в записките си от 1970 година, той още в третото изречение пише: *„На 80 години съм. Минаха като 80 дни, така ми се видеха. Толкоз скоро минаха.“* По-нататък, спомняйки си за преживяното на събора в село Карачкьой, Гюмюрджинско, през 1911 година, Гунчев споделя: *„Тогава аз бях на 20 години, най-хубавите години.“* Портретът му, датиран от 1910 година, ни представя млад мъж, на видимо значително по-млада възраст от 30

години, а ако се доверим на текста от автобиографията му, то по това време той би трябвало да е на тридесет, в случай, че е роден наистина през 1881 г. Анализът на още няколко пасажа от автобиографията му, в които той говори да преживяното до 1908-1909 година като за „*детските си години*” наклонят везните в посока, като по-приемлива дата да допуснем 20 май 1891 година за истинската рождена дата на Костадин Георгиев Гунчев – фотолетописецът на Западнотракийския, Източнородопския и Среднородопски край.

Трудно се преразказва в телеграфен стил живото живото-описание, което Коста Гунчев си е написал сам. Простичкият му, но увлекателен изказ на преживяното от него и представено без никаква натруфеност или опит за стилово извисяване, разкриват на съвременния читател една наистина умилителна картина на истински живян живот, с неговите несгоди и малки радости. За да се усети вкусът на времето, хубаво би било читателят да прочете целия запазен текст (публикуван през 2004 г. от Камен Гарена), който за съжаление не може да представим към момента в това издание.

„Основното си образование завърших в родното си село, и въпреки че имах голямо желание да уча повече, баща ми нямаше възможност, защото трябваше да ме изпрати в Чепеларе, и вместо да продължа образованието си аз отидох с баща ми в Крумовградските села, да му нося кал - той беше зидар.” – само с това изречение Коста Гунчев разказва за своите първи 10-12 години живот.

Следва кратко описание на тежкия живот на родопските каменоделци – съвместното им чиракуване с по-големият му брат Никола при майсторите от Левочево и работата им по Ксантийските села и тези към устието на река Места до 1903 година. Следва работа по шосето Елидже – Палас (прохода Елидже е пътя между Ксанти и Рудозем) и заминаването на

дватамата братя за България, отново на работа като каменоделци в Старозагорско и Новозагорско до 1908 година. В няколко реда споделя мечтата си и опита да замине на гурбет в Америка, като най-откровено Костадин Гунчев разкрива и как се насочва към фотографията: *„Детските години си прекарах в скитания и търсене работа, но в мене се породило желание да уча някой занаят, за да не ходя от място на място, и така реших да уча фотография.“*

Така, решен да стане и той тежък занаятчия, младият родопчанин пристига в Пловдив, където се спазарява с един от четиримата фотографи в града - арменец Хенри Багдасарян, да си купи майсторлък в новия занаят за 10 турски лири и самостоятелна издръжка, докато чиракува в ателието му. Почти изчерпал всичките си финанси, след няколко месечно чиракуване и вършени на най-елементарните процеси, Коста Гунчев най-накрая стига до заветната тъмна стаичка, лабораторията, в която се раждат истинските фотоси. С младежката си самоувереност той вече си е бил поръчал за 50 турски лири фотоапарат от Франция. И отново родопчаните са опора на новоизпечения фотограф – първите снимки, които му носят увереност, че ще може с тяхна помощ да се издържа, прави на земяците си зидари, работещи в Пловдив и околностите. *„След като започнах да печеля по некой лев, добих вече кураж.“* - въздъхва младият фотограф. Според К. Канев първата снимка на Гунчев е пазена в читалището на Момчиловци (1971 г.). Там сега (2015 г.) се съхранява майсторското му свидетелство, фотоапарат „ИКА“ с обектив „Zeiss“ и триножник.

Поканен да иде в Гюмюрджина (сега Комотини, Гърция) от братовчед си Никола Керемедчиев, шивач в този град, Коста Гунчев оставя Пловдив на пловдивчани и тръгва да завладява с младежки жар света. Пътюм пребивава няколко месеца в родния си край Пашмаклийско (Смолянско), като

поставя там основите на новата мода: „да се кадросват хората за годежи, сватби и събори”.

„През месец октомври 1910 година отидох в Гюмюрджина. Почнах да работя - пръв българин фотограф в Беломорска Тракия. В Гюмюрджина имаше двама гръцки фотографи - тия работеха много просто, толкоз знаеха. Аз се бях научил в Пловдив на модерна фотография и привлякох техните клиенти. От завист отидоха в Одрин да работят. Тогава ми се увеличи работата - останах самичек.

Ходех по българските села - снимах сборове, с хора, и ги запазах.”

Скромният, тих и честен, млад българин скоро станал уважаван в града и околностите и започнали да го канят при тържествени поводи да запази спомена на фотохартия за поколенията. Ползвайки гръцки и турски език, Коста Гунчев е общувал свободно с местните българи, гърци, турци и евреи. Снимайки по различни поводи, той за миг не е забравя българското в себе си – високо е самооценял основно снимките, които прави по повод събитията, отразяващи живота на българската общност в Западна Тракия. Едва ли самият Гунчев е предполагал, че снимките, които ще направи по българските села ще се ползват след години от етнографи и музейни работници, като документи за изучаване на мъжката и женска носия на изчезналите вече, но тогава основни професии на беломорските и родопските българи – овчарство, абаджийство, зидарство и рибарство. От текста на неговата автобиография лъха усещането му за историзма на всеки кадър, който заснема. Доловимо е разбирането му за значението на снимката като документ за отминалия миг от грижите, които той полага, за да запази стъклата на фотосите си, от това, че отдели най-интересните от тях и след срока им на запазване, и в последствие някои издава като пощенски картички.

Престоят на Костадин Гунчев и дейността му като фотограф в Гюмюрджина съвпада със значим исторически период от живота на разнородното западнотракийско население там, както и с най-драматичните моменти от политическата и военна история на региона, довели до неколkokратно начертаване на нови междудържавни граници и масови размествания на големи групи от различните етноси.

Наченал с новата си професия в мирновременните следхуриетски години в Османската империя със снимането на граждани и селяни от близките и далечни села, с техните традиционни облекла, по събори и сватби, на хора и веселби, снимал овчари със стада, рибари с лодки, керванджии с камили, учители и ученици в техните училища, лекари и болни в болниците, крепости, старини и новооткриващи се строежи, пред окото на обектива му не убягнало никое по-значително събитие в Гюмюрджинско.

Това е времето, когато той прави своите (запазени до нас) снимки от съборите в селата Козлукьой (сега Каридия, Гърция), Кушланли (сега Ксилагани) и Кърсарджа (сега Месуни), снимки на запазените крепостни стени в Гюмюрджина, на „предой” на стадата край Момчиловци.

Малко след началото на своята фотографска практика той има редкия шанс да направи някои от най-ценните си исторически снимки, които през годините са ползвани в множество издания, но много рядко, че почти никак, не е отразявано неговото авторство. В самото начало на Първата Балканска война Костадин Гунчев е фотографа, увековечил влизането на българските войски в Гюмюрджина: *„На 8 ноември 1912 година, в 5 часа, пристигнаха първи от Македоно - одринското опълчение, с вожд генерал Генов. Почерне площада с черни калпаци на доброволци ...”*

На него се пада възможността да заснеме почти всички

офицери, командващи дружините от I-ва и II-ра бригада на Македоно-одринското опълчение. Негови са снимките, които по-късно Петър Дървингов ползва за да илюстрира своя капитален двутомен труд „История на Македоно-одринското опълчение”. Благодарение на тези снимки днес имаме не само лицата на офицерите на действителна или запасна военна служба по това време, но и на много четници и войводи от доброволческите чети. От неговите снимки ни гледат войводите Таню Николов, Димо Николов, Апостол Дограмаджиев и техните четници, той заснема офицерите от Щаба на МОО, дружинни и ротни командири, адютанти. Знаменосеца на XI-та Серска дружина, руските доброволци, осетинци и казаци, всички дошли да се бият на страната на българите – все образи на знайни и безименни герои, които Костадин Гунчев увековечава за историята.

Дори в най-критични моменти той не забравя за своя занаят и не пропуска да документира историческия момент. Негова е една от малкото снимки на българи от Родопите, войници в турската армия: *„В турската армия имаше българи, войници. На 5 ноември 1912 година вечерта избягали от Маказа, от сражението, и дойдоха при мен през нощта десет войника. Всичките от смоленските села бяха. Единия беше от Левочево, мой познат - Димитър, той ги доведе и се молеха да ги скрия. Аз ги съжалих и с голям риск за живота си ги прибрах в избата, в моята квартира, и ги храних три дни, дорде дойде българската войска. Турците, ако ме беха угадили, сигурно щеха да ме обесят без съд за дете крия дезертори войници в такова критическо време за тях. Като пристигнаха българските войски изкарах от избата скритите войници, фотографирах ги и събрах дрехи за тях, от приятели, и се облякоха тогава в цивилни дрехи, та си заминаха за родното място - Смоленско.”*

Костадин Гунчев продължава спомена си: „Мене след два дена ме мобилизираха, дадох ми кон и двама офицери-картографи и отидохме на Маказа, да снимаме окопите, където са ставали сраженията. Снихам окопите, планините, долините - да правят карти. Пренощувахме на Маказа, в едно помашко село, и се завърнахме в града. Там видех турските окопи - укрепени и толкоз много стреляли бяха, (че) пълни с гилзи, и пак отстъпили - от страх!“

Фотолетописецът на Западна Тракия става свидетел на отстъплението на българските войски, на башибозушките, зверства последвали това отстъпление и на негодите и страданията, на които са подложени българите по това време. И отново успява да направи няколко снимки, запазили трагичността на времето: „Като дойде башибузука много села бяха опожерени, изклани бяха много хора. Само селата Сачанли и Манастир не се предаваха. ... Свършиха всички патрони и ядене, гладни се отчаяха и най-после разбягаха се по Балкана. Мъжете, когото хванаха убиваха ги, а жените и от другите опожерени села ги докараха в града, под охрана. Разрешиха да им се носи хляб. Аз занесох, но имах джобно фотоапаратче и с риск за живота си ги фотографирах, имаше охрана вън от оградата. Тия мислеха, че хляб им нося - ако ме бяха видели, сигурно щяха да ме обесят без съд.“ Снимките на манастирските и съчанлийски деца и жени впоследствие са използвани от мнозина автори, като илюстрация на безмилостната бежанска съдба.

След завръщането на българските войски, изцяло отдаден на занаята си, фотографа заснема внушителният парад на Македоно-одринското опълчение, проведен в Гюмюрджина, както и молебена на населението и войската при потеглянето на нашите части за Македония. И отново обектива му запечатва за поколенията събора в село Козлукьой, сватбата

на комитата Мамин Кольо в село Кушланли, учениците от различни класове на гимназията Гюмюрджина, хористите от ученическият хор там, крайградските излети на кмета и чиновниците от българската администрация.

През Първата световна война Костадин Гунчев е мобилизиран в Българската армия: *„1915 година, обяви се Европейската война. Аз требоваше да се ява в 38-ми полк, в Кърджали. Качих се на колелото и се явих ...”*

С известен късмет успява да съчетае занаята си с войнишката служба – повиква на помощ от Момчиловци брат си Никола, имал е нает вече и сериозен чирак – Сивко Радичев, и така, между армията и ателието си, Гунчев преживява Европейската война, за да въздъхне малко след това: *„После дойдоха французите, окупираха Тракия, с генерал Шарпи. Ако беха остали французите, нито един българин немаше да се изсели, да напусне. Тракия обичаха французите, обаче Нойския договор - требоваше да я предадат французите на гърците!”*

Костадин Гунчев успява да събере в едно своята професия, родолюбие, смелост и предвидливост. Благодарение на занаята си, той има възможност да контактува освен с обикновените хора, но и с всички властимащи в тези години. Със сполучлива снимка на министър председателя на Гърция, генерал Димитриос Гунарис, успява да си откупи спокойствието и уважението на местните гръцки управници. Това благоразположение на властите той ползва, за да помага на сънародниците си българи. Предавайки своите фотографски умения на двама българи от Македония, мобилизирани в гръцката армия, Гунчев е постоянно информиран от тях за лицата, извършващи шпионаж сред българското население и превантивно предупреждава сънародниците си да внимават какво говорят пред определени лица. С цената на риска да

си навлече обвинения в шпионаж или измяна, Гунчев успява да съхрани онези стъклени фотографски плаки, които е преценил, че имат историческо значение: *„Аз живях и работех в един богат евреин на име Юсеф-Нах-Миос. ... Аз събрах всички исторически негативи в един сандък и ги дадох на слугинята, да ги окрие в тяхната изба, да не знае евреина и еврейката. Мене като обескираха не можеха да ги намерят и така ги спасих. Този богат евреин много ме обичаше - имаше ме като свой син. Като отстъпи България от Тракия той ми каза: Нема да бегаиш! Аз ще ти гарантирам, нема да пострадаш!*

И наистина не пострадах като българин, както другите българи пострадаха.”

Благодарение на тази възможност да практикува занаята си, днес имаме снимки на българското население от изгубените земи, снимка от посещението на генерал Франше д'Еспере в еврейския клуб в Гюмюрджина през август 1919 година, снимка на участниците в Първата сесия на Висшия административен съвет на Западна Тракия, начело с генерал Шарл Шарпи, проведена в Гюмюрджина през април 1920 година.

Онеправданите и тормозени българи започнали за пореден път да напускат владенията сега от гърците родни земи в Западна Тракия. Въпреки възможностите си за по-леко преживяване от другите сънародници, дотежало и на фотографа Гунчев да живее извън България.

„ ... гърците почнаха да дават паспорти за изселване за България и аз реших да искам паспорт, да се изселя. Който не е оставал под робство нищо не знае! Много е тежко под робство! Идвало е момент да казвам: Нищо да немам, в България да съм, при народа си!”

Фотографът прежалва половината си покъщина, зарязвайки я във вече владяна от чужди територия, но не може и

да си помисли да изостави плода на своята дългогодишната фотографска дейност – стъклените плаки, от които копира снимките. *„През май 1924 година около 20 семейства реши- хме да се изселим през Маказа, за Кърджали. Натоварихме багажа на коли до Маказа и аз се чудя: Какво ще стане с моите исторически снимки, ако ги намерят? Сигурно ще ги счупет на границата и мене ще ме задържат? Имах много войводи и четници снимани и тях носех. ...”*

Благодарение на хладнокръвието си в този труден момент, когато силните на деня – гръцките войници буквално се гаврят с напускащите пределите на новите им владения и на око преценят кое може и кое не може да премине през митницата, тогава на професионалиста му идва мисълта да опита със занаята си да се спаси от задълбочена проверка. Правейки моментални снимки и раздавайки ги безплатно на войници и митничари, Гунчев предразполага проверяващите, които доволни от спомена, с който се сдобиват, решили да не ровят из багажа на фотографа и го пропуснали безконтролно: *„А тия не знаят какво имам в багажа - разни комити, Балканската война, история на Тракия от 1910 до 1924 година. Каквито и промени да се ставали, аз всичко снимах и запазах, и укрех с риск за живота ми, и принесох през границата.”*

Костадин Гунчев избира за нов свой дом град Кърджали. Там открива Сивко Радичев, който е чиракувал при него в Гюмюрджина. Двамата, в съдружие, отварят ателие „Фото К. Гунчевъ & Радичевъ, Кърджали”, чиято продукция е позната на поколения кърджалийци и на тези от околните градчета и села. Това е времето, в което той запечатва навеки жителите на Кърджали и околностите, изгледи от тогавашните Егри дере (Ардино), Шех джумая (Джебел), Кушу кавак (Крумовеград), Мастънлъ (Момчилград) ... Без да се откъсва за миг от своите тракийци, Костадин Гунчев съхранява паметта за съ-

бития от Кърджали като Конгреса на Тракийския младежки съюз през 1933 година, строежа и откриването на Паметника на освободителите на града през 1939 година.

Фотолетописецът доживява до 1975 година, като през целия си живот продължава да се занимава с фотография, да обучава желаещите да овладеят тайните на това изкуство и безусловно носи тракийската кауза в сърцето и душата си. Стъклените фотоплаки на заснетите от него тракийци и родопчани, на войводи и опълченци, той ревностно пази и при всеки повод, който му се отдаде, копира нови и нови снимки от тези исторически документи, които подарява на всички хора и институции, които счита че имат интерес и могат да запазят за поколенията неговия труд, показващ живота в една отминала епоха и в едни откъснати от Родината земи. Дарява местни Тракийски дружества, както и Централното ръководство на съюза. Дарява на Централното ръководство на съюза на българо-съветските дружества (заради руските доброволци в Балканската война), на гости от Северна Осетия (в МОО е имало северноосетински доброволци), на списание „Родопи“, на музеите в Кърджали, Смолян, Момчилград, в родното си село Момчиловци, на землячески дружества на тракийци, живеещи в различни български градове ...

И съвсем простичко, преди скромно да подпише биографията си с краткото **Костадин Георгиев Гунчев - бивш фотограф в Гюмюрджина**, той синтезира една цяла епоха в няколко изречения, вмениявайки завет към потомците:

„От 1910 г. до 1924 година не съм напуцал Гюмюрджина. Толкоз промени станаха. Нема фотограф да е снимал толкоз народности. Аз бях млад и се справих с всичко. Първо бяха турците от 1910 до 1912 година, когато дойдоха българите. После дойдоха башибузука, през 1913 година повторно дойдоха българите. След туй окупираха Тракия французите

- генерал Шарпи, те имаха различни войски от колониите - черни, жълти, сенегалци, алжирци, мароканци и много други и с тях се справих. После с гърците и с тях се справих. Снимах крале, министри и генерали. С фотографията се запазих и не пострадах като българин, както пострадаха другите българи, защото им требовах - немаха си фотограф.

Наш дълг е да запазим и да предадем на младото поколение спомени от миналото - за неговата слава и героизъм."

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. ГАРЕНА, Камен – „Етнически и религиозни взаимодействия в Одринска Тракия и Източните Родопи”, Кърджали, 2004 г.;

2. ЗЛАТИЛОВ, Вълчо – „Костадин Гунчев снима българските опълченци в Гюмюрджина”, в-к „Нов живот“, Кърджали, 5 ноем.2012 г.;

3. ЗЛАТИЛОВ, Вълчо – „Снимките на Костадин Гунчев, уникални свидетелства за времето”, в-к „Нов живот“, Кърджали, 17 ноем. 2012 г.

4. КАНЕВ, Константин – „Един пионер във фотографията”, сп. „Родопи”, Смолян, 1971 г., бр.2;

5. КАНЕВ, Константин – сп. „Българска фотография”, С, 1971 г., бр.2;

6. СИРАКОВ, Младен – „Родопски фотографии - Анастас П. Белковски - Коста Гунчев”, в-к „Чар”, бр. 3, 8 март 2000 г.